

RECERCA JOVE

Maquis: els doblement vençuts

Clàudia Ruiz Auladell

*Treball de recerca 2n Batxillerat**Tutora: M. Àngels López**Departament de Llengües**Curs 2012-2013**IES la Sénia*

Introducció

Gràcies a la recuperació de la memòria històrica, actualment es parla molt d'un tema que ha estat silenciats durant la postguerra en el món rural i urbà: els maquis. Encara ara, si preguntem a la gent més gran del poble, és molt possible que no en vulguin parlar. Per a ells va ser un moment històric molt dur. Per això, molts dels seus fills i néts retornen a la memòria de la història tots aquests esdeveniments, ocults per a la major part de la població.

Per aquesta raó, aquest va ser un tema que em va interessar i motivar per realitzar el meu treball de recerca i col·laborar perquè aquesta part de la història no quedi en l'oblit.

No fa gaire, vaig poder llegir la novel·la *On ningú no et trobi*¹. Em va impactar molt que el meu poble, la Sénia, pogués ser un dels escenaris d'aquella història. És més, els dos protagonistes hi buscaven un dels maquis més coneguts dels Ports, la Pastora.

Tot aquest temps, per a mi, aquest tema havia estat desconegut, fins que em va picar la curiositat de saber qui eren aquells maquis, per què eren coneguts a la meua zona i què van fer-hi.

Aquest article és un resum de tot el treball de recerca i se centra en la informació que he pogut recollir en relació als maquis a partir d'entrevistes a persones que han tingut una relació directa o indirecta amb el meu poble i, en alguns casos, amb els maquis, mostrant la part més inèdita amb tota aquella informació que resulta més atractiva per a la gent del poble i rodalies. Així doncs, em centro en unes fonts objectives, de primera mà, que han viscut de ben a prop aquest període guerriller.

Tot i això, el treball també comptava amb l'anàlisi de tres maneres d'explicar i donar a conèixer el món dels maquis: el cinema, amb la pel·lícula *El Laberinto del Fauno*, del director Guillermo del Toro; la literatura, amb el llibre *Donde nadie te encuentre*, de l'autora Alicia Giménez, i finalment la cançó *I si demà no tornara*, del grup musical Obrint Pas.

Hipòtesi i objectius

Els objectius principals del treball de recerca en general es van centrar a conèixer el fenomen dels maquis als voltants de la Sénia des de la visió de les persones que han viscut aquest moment històric:

- Recollir informació directa sobre els maquis als Ports, mitjançant entrevistes orals.
- Analitzar el context històric dels guerrillers.
- Saber com vivien els maquis.

“Em va picar la curiositat de saber qui eren aquells maquis, per què eren coneguts a la meua zona i què van fer-hi.”

1 GIMÉNEZ BARTLETT, A. (2011) *Donde nadie te encuentre*. Barcelona: Ediciones Destino.

- Extreure informació a partir de les entrevistes i contrastar-la amb les fonts secundàries.
- Conèixer quin tipus d'informació tenia la població civil sobre els maquis.
- Contrastar la informació directa obtinguda amb recreacions que s'han fet sobre el fenomen, concretament a la pel·lícula, el llibre i la cançó.

Introducció històrica

Els maquis van ser una agrupació organitzada militarment i políticament, estesa per les muntanyes de Cantàbria, Pirineus, Catalunya, País Valencià, Aragó i Andalusia especialment, després de la Guerra Civil que lluitaven contra el règim franquista.

El nom d'aquesta guerrilla prové del francès *maquis* o de l'italià *macchia*, que significa "camp cobert de malesa", és a dir, un dels ecosistemes típics del mediterrani, formats per arbustos i arbres. Però aquest concepte ja s'utilitzava en el moment en què els guerrillers de la resistència francesa del 1943 fugien de l'ocupació alemanya en plena Segona Guerra Mundial i l'expressió *pendre le maquis* (anar al camp) feia referència a aquells guerrillers francesos que buscaven on refugiar-se entre els arbres i boscos, sabotejaven ponts, alliberaven presoners i lluitaven contra la Gestapo.

Entrada de la gruta on s'amagaven els maquis, vista des de l'interior.
Foto: Jordan Giner

Quan a Espanya, l'1 d'abril de 1939 va acabar la guerra civil amb el triomf de les tropes franquistes i es va imposar un règim autoritari i dictatorial, molts ciutadans espanyols es van veure obligats a exiliar-se a França (500.000 persones aproximadament), en camps de refugiats. Això va suposar la reagrupació de gent amb la mateixa ideologia. Dintre dels camps de refugiats, els francesos, en no poder mantenir-los, els van fer elegir entre tornar a Espanya o unir-se a les companyies de treball. En aquestes companyies es van trobar amb els resistents francesos que volien alliberar França dels alemanys. Per això molts

espanyols es van unir a la resistència francesa. Amb aquests, van dur a terme l'alliberament de París, entre d'altres, l'any 1944, i van vèncer els alemanys. Tot això va fer que els espanyols tinguessin l'esperança d'alliberar també Espanya. Va ser el moment, doncs, de portar a terme la Reconquesta d'Espanya, que tenia com a objectiu implantar un govern republicà provisional a la Vall d'Aran mitjançant l'acció dels guerrillers.

La invasió es va iniciar un 19 d'octubre de 1944. L'exèrcit franquista ja n'estava assabentat i pretenia aturar-los a la frontera. Els inicis d'aquesta invasió van ser un èxit per als guerrillers, que van ocupar diversos pobles com Bausen o Canejan. Però un dels majors errors va ser no ocupar el túnel de Vielha. Com que no ho van fer, a la sortida d'aquest, els esperava un conjunt de la força franquista, a la qual els guerrillers no van poder fer front, ja que l'exèrcit franquista comptava amb més personal i, a més a més, estava més ben preparat pel que fa a les armes. Així doncs, no tenia sentit intentar entrar al túnel. Cal afegir que els guerrillers esperaven l'ajuda dels aliats (francesos, britànics i americans), però no va arribar mai, ja que estaven compromesos amb la Segona Guerra Mundial.

Finalment, no es va produir en cap moment l'esperat aixecament de la població i només uns pocs van decidir unir-se al guerrillers antifranquistes. Per tant, el 27 d'octubre de 1944, els guerrillers van decidir

Mas de la Pallisa, al terme de Vallibona. Foto: Joaquim Simó

Mas de la Pastora en l'actualitat, al terme de la Poble de Benifassà.
Foto: Clàudia Ruiz

deixar l'ocupació i iniciar la retirada. Però a molts d'aquests homes no els va arribar mai aquesta ordre (per la falta de mitjans de comunicació) i van decidir continuar amb les accions guerrilleres mitjançant agrupacions dintre del territori espanyol, com ara l'Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó (AGLA). Cal esmentar que no tots els maquis espanyols venien de la resistència francesa, sinó que, en acabar la guerra, per raons diverses, no van voler acabar la lluita, i per això van portar a terme aquestes activitats.

Entrevistes: testimonis d'aquell període

Entrevista amb Enrique Bel i Amparo Salom. Foto: Marina Bel

Aquest apartat consisteix a analitzar aquella informació obtinguda en les entrevistes realitzades per mi, amb la finalitat de poder tindre una informació de primera mà sobre els maquis i el seu context històric. Aquesta informació forma part de les fonts primàries perquè no es basa en llibres o documents, sinó en persones que expliquen la seua experiència sobre aquest tema.

Així doncs, he realitzat entrevistes a persones que han viscut el període d'influència guerrillera a la zona dels Ports, en diferents pobles. Aquestes persones són: Josefa Prades Abella, (la Sénia, 1936), Enrique Bel Abella (Ballestar, 1933), Amparo Salom Cervera, (mas del Bessó, Ballestar, 1936), Carlos Mestre Boix (Vallibona, 1933), Juanita Verge Prades (la Pobla de Benifassà, 1938), José Ramón Segura Centelles, *el Monjo* (la Pobla de Benifassà, 1928) i Vicent Adal Albiol (Fredes, 1935). Quan al text es fa referència a les persones esmentades s'indica només el nom per evitar la repetició.

Aquestes persones han estat molt lligades a un estil de vida rural, i, per tant, els seus oficis estan lligats

“Aquesta informació forma part de les fonts primàries perquè no es basa en llibres o documents, sinó en persones que expliquen la seua experiència sobre aquest tema.”

al camp, especialment els dels homes. Generalment han sigut pagesos, pastors, grangers, llauradors, carboners... Les tres dones entrevistades han exercit de mestressa de casa, mestra i perruquera. Els seus oficis determinen una visió més allunyada que la dels testimonis masculins en relació al fenomen que treballem, perquè els maquis es movien, essencialment, per la muntanya.

L'educació

Pel que fa a l'educació, la majoria dels testimonis no van anar més enllà dels estudis primaris; és a dir, van anar a l'escola un període de temps breu, ja que entre els 7 i els 14 anys deixaven l'escola per posar-se a treballar, normalment al costat dels seus pares. En aquest temps que van poder anar a l'escola els ensenyaven a sumar, restar, multiplicar, dividir, llegir i escriure. Molts d'ells han coincidit que ho estudiaven tot d'un mateix llibre. Es tractava d'una formació on la religió tenia molta influència. Els testimonis que van anar a l'escola durant el franquisme recorden el paper protagonista, també, de la política. Carlos Mestre comenta al respecte:

“A l'escola, fins que va arribar el mestre de Rossell, Joaquín Cardona, van venir mestres que només tenien un llibre, que era el de Religió. Llavors, cada dia fèiem la classe segons el Sant d'aquell dia, i només hi havia aquell llibre [...]

I multiplicar i dividir, *casí* que les teníem oblidades! [...] Quan es parlava de la guerra tot era: “Franco, un triomfador”, i la gent que opinava el contrari d'ells eren dolents”.

Alguns no parlen d'anar a l'escola, sinó que fan referència a un “repàs”. En concret ho comenta Enrique, que va créixer a un mas que estava a prop del Forn del Vidre. Ell diu que no va anar a l'escola, però que, a l'hivern, venia algú a fer repàs. Al poble de Fredes sempre hi va haver una mestra, mai mestre, i hi estava tan sols temporalment, ja que a meitat del curs marxava de vacances, segons ens explica Vicent Adal:

“En este temps que estava la mestra, donàvem religió. Això era sagrat en aquella època. I llavors escriure, llegir, sumar, multiplicar, dividir, els rius... Tot això mos ho feien adependre de memòria. Lo bàsic d'entonces. I la guerra, ni nombrar-se.”

Juanita recorda les diferències en l'educació impartida a xiquets i xiquetes:

“Allavontes a l'escola de matí mos ensenyaven lo que sigués: mostres, llibres... I per les tardes mos feen cosir, feien un *cubrevaso*, una cosa més grandeta per a posar damunt del plat. A lo millor allò pa posar-mos, pa pentinar-mos, un pentinador.”

El record de l'experiència familiar sobre la guerra

La guerra civil també va influir en les famílies dels entrevistats. Molts germans, tiets, cunyats i pares van haver d'anar a combatre al front. Alguns van poder tornar a les cases i d'altres van morir lluitant.

Florencio (a l'esquerra) amb Mariano Vinuesa. Font: "L'ombra de la Pastora", documental de Canal 9

José Ramon confessa que el seu iaio va anar a la guerra de Cuba i va viure la postguerra. El seu ofici era carter i, per llegir premsa roja, el van posar sis anys a la presó.

Les relacions entre la gent del poble abans de la guerra eren molt bones, els testimonis apunten que la gent s'ajudava en tot i existia la llibertat d'expressió. José Ramón, que va nèixer abans de la guerra, ho recorda: "Com ara a tots los pobles. Dretes i esquerres i cadascú lliure de l'opinió que volia."

"Les relacions entre la gent del poble abans de la guerra eren molt bones, els testimonis apunten que la gent s'ajudava en tot i existia la llibertat d'expressió."

La guerra va fer desaparèixer aquesta lliure opinió. Tot i això, les relacions entre la població seguien sent familiars. Enrique opina:

"[...] en la gent del poble tenies molt de *compañerisme*. I per les nits veies molta gent pel carrer o prenent la fresca. Penso que érem més familiars que ara. Ara cadascú va a la seua. I abans t'ajudaves uns als altres, era més familiar..."

Parlar sobre el franquisme, dintre i fora de casa, depenia de la ideologia de la família. Molts dels entrevistats han pogut explicar que no era un tema del qual es parlés molt, bé perquè els pares no eren d'una ideologia concreta i havien de conformar-se amb el que hi havia, o bé perquè eren molt joves i no es preocupaven de temes tan seriosos. Però en el cas de Carlos, sí que en parlaven a casa, ja que compartia amb el seu pare la mateixa ideologia. Ara bé, fora de casa no es podia mencionar res sobre aquest tema, ja que si veien que et mostraves contrari al règim imposat, podries tenir problemes amb les autoritats, com comenta Vicent:

"I a fora (de casa) gens, perquè no se podie, de cap de les maneres. Era suïcidar-se."

Aparició dels maquis al territori

Els entrevistats van començar a sentir parlar dels maquis quan tenien entre 10 i 15 anys, ja que van viure en pobles on l'acció guerrillera va tocar molt de prop. De fet, els maquis van situar un campament molt a la vora de la Poble de Benifassà. Era un tema al qual la gent li tenia molt de respecte i intentaven parlar-ne el mínim. Tan sols se'n sentia parlar si havien entrat en algun poble o masia.

"Els entrevistats van començar a sentir parlar dels maquis quan tenien entre 10 i 15 anys, ja que van viure en pobles on l'acció guerrillera va tocar molt de prop."

A més, els entrevistats han destacat que durant l'activitat dels maquis, els guàrdia civils van actuar de manera més violenta que els propis guerrillers. A diferència d'aquests, els guàrdia civils es podien presentar en masos o cases i demanar menjar i allotjament sense donar res a canvi, com li va passar a José Ramón:

"[...] Allí hi havia un sargento que, per cert, es va posar a casa nostra a viure allí en natres, tan si el vols acceptar com si no el vols acceptar, i aguanta'l. Hem vist ja coses que millor que no es tornon a vere."

I per actuar contra els maquis, Enrique explica: "[...] ens van evacuar als pobles i ens van fer sortir dels masos perquè així els maquis no tinguessen refugi. [...] I la guàrdia civil, per agafar la gent que col·laborava, es vestia de maquis i els enganyava. Però llavors era un problema! Si donaves de menjar als maquis i ho denunciaves, venien els maquis i et pegaven, i si no ho denunciaves venia la guàrdia civil. Era un compromís molt gran! Molta gent per totes aquestes coses va tenir que anar a la presó."

Ruïnes del mas del Cabanil. Foto: Clàudia Ruiz

El fenomen dels maquis vist pels testimonis orals

Mitjançant aquestes entrevistes, he pogut saber que els maquis van entrar a la Poble de Benifassà, on no van actuar contra els habitants del poble, i a la Sénia. Aquell dia els maquis van matar un veí del poble perquè es va almar i espantar. Per tant,

podem veure que actuaven violentament en els casos extrems.

Vicent comenta que ell era un xiquet quan els maquis van entrar a Fredes. Recorda que van entrar a casa d'un ric. Mentre uns estaven a l'interior de la casa, un altre vigilava l'exterior amb un fusell a la mà. Vicent i els seus amics, encuriosits, van apropar-s'hi i el guerriller va fer-los marxar cap a casa. Amb això m'explica que els maquis sabien bé a quins masos havien d'anar, com més rics, més diners i menjar tenien, però també volia dir que la seua ideologia era més de dretes.

“Els maquis sabien bé a quins masos havien d'anar, com més rics, més diners i menjar tenien, però també volia dir que la seua ideologia era més de dretes.”

“[...] Anaven a les cases que sabien que hi havia diners, no anaven a qualsevol casa... O al mas de Navarro, que era el mas de més forceta de per aquí, i com de més forceta, més idealisme... Més de dretes.” A la vora del poble de Fredes també hi havia un campament. La Guàrdia Civil va esbrinar on estava localitzat i hi va fer anar alguns habitants del poble, mitjançant el jornal de vila², perquè els guiessin. Van arribar reforços amb 15 o 20 camions. Quan van arribar al campament, només van trobar menjar i armament, però els guerrillers ja havien marxat, segons Vicent:

“Perquè algú ja els hauria avisat... Com en tot, subsistien gràcies a persones en qui estaven en contacte.”

A causa d'aquest fet, molts veïns del poble de Fredes van ser empresonats, perquè els relacionaven a tots amb els maquis.

Alguns dels testimonis han esmentat que molts dels maquis provenien de França, ja que després de la Guerra Civil van haver d'exiliar-s'hi. Ells argumenten que van haver de tornar perquè els van enganyar. Des del punt de vista de José Ramón, els maquis estaven controlats per uns alts càrrecs, que no estaven dins del país, sinó fora, organitzant aquest moviment.

Pel seu ofici, Vicent coneix molt bé el territori dels Ports. Ell sap on estava situat l'antic campament dels maquis, també anomenat campament del Refalgarí. Tot aprofitant els murs de les muntanyes, construïen una mena de xaboles amb fusta, al damunt pins, rames i terra.

² Jornal de vila: treball que assignaven les autoritats d'aquell moment, com ara la guàrdia civil, per fer les tasques que ells et deien, com per exemple acompanyar-los fins algun lloc en concret perquè ells no coneixien bé el territori, sense rebre res a canvi.

L'aigua era un element vital per sobreviure. Així doncs, aquests campaments se situaven a la vora de cocons, com el del Cocó del Blanco, l'aigua del qual no s'esgota mai.

Algunes històries concretes

Detencions de Vicent Adal per part de la Guàrdia Civil

El pastor del mas del Sord, igual que els amos del mateix mas, van ser empresonats per relacionar-los amb els maquis. La rabera d'aquest pastor va quedar solta, i els pares de Vicent i les dones que quedaven al mas del Sord van acordar que les agafaria Vicent fins que trobessin una solució.

Els guàrdia civils de la Pobla, quan veien Vicent li preguntaven qui era, on vivia i de qui era aquell ramat. Quan sentien que una part era del mas del Sord, se l'enduïen a Morella detingut, pensant que ell era el pastor del mas del Sord, a qui realment buscaven; però aquest ja feia temps que es trobava a la presó.

Vista de la Sènia, anys 50. Font: Xavi Bel

Totes les vegades feien el mateix procés de detenció: “M’agarraven i me portaven al cuartel de la Sènia, i d’allí a Vinaròs. I les quatre vegades van ser iguals, a Vinaròs, sopar, dormir a la font del Tres Reis, i ensendemà de matí a la llotja del peix. [...] Arribàvem a Morella i directe al cuartel de la Guàrdia Civil de Morella i me tancaven a una habitació, i a les dos hores, o a les tres o al mig dia d’estar allí, venia un home i el tancaven allí en mi. [...] Arribave a migdia, i venia la parella de Guàrdia Civil, m’agarraven, me portaven a la font del Cid de Morella, dinàvem, la parella de guàrdia civil i jo, i me tornaven a pujar a dalt. I de nit, en lloc de dormir allí, m’agarraven, baixàvem a sopar, i entonces me posaven a una habitació, tancaven en clau, i jo dormia en aquella habitació i la parella de la Guàrdia Civil al costat. A mi sempre em van tractar, bé. Tenia 14 anys. [...] I ja vaig saber que era Manolete. [...] I ell era el que dia: “Este xicuelo no és”. Perquè buscaven una persona en concret. I entonces m’enviaven cap a casa. I dien: “I si no te’n vols marxar, marxaràs en natres en el

primer...". I jo a Morella, quan me dien ja pots tornar cap a casa... per allí per Serra Plana, Torremiró, a dalt com les llebres. Me tenien dos dies, tres dies màxim, més temps no me tenien".

Plaça Major de la Sénia, anys 50. Font: Xavi Bel

Una nit a la cova de la Paridora (Vicent Adal)

Una altra de les experiències que va tenir Vicent amb els maquis va ser quan feia de pastor per la zona de Fredes. De vegades sortien amb la rabera i no tornaven a casa fins 15 dies després. Per no estar sols, quedaven amb altres pastors per dormir en una cova. Així doncs, Vicent va quedar a la cova de la Paridora amb el pastor José, *el Tort*. Mentre José preparava el sopar dintre la cova, Vicent sentia els gossos bordar. Sortia de la cova, els feia callar i tornava a entrar. Però al poc temps, els gossos tornaven a bordar. A la tercera o quarta vegada, Vicent decideix sortir a fora, en un lloc alt, per veure què passava. De cop, sent com alguna cosa li toca el muscle per l'esquena i sent: "Chaval, no tengas miedo. Somos los maquis". Vicent va poder veure com anaven armats. El testimoni afirma que va passar molta por:

"Quin *susto*... no sé que me va passar entonces... Lo *susto* no va poder ser més gros. *Bueno*, ja vaig reaccionar, ja va sortir el Tort, i mos diuen, n'anaven cinc: "Somos los maquis". Anaven en armes i... "Venimos a dormir aquí, os podeis quedar". En castellà, només mos van parlar en castellà. "Os podéis quedar aquí, a nosotros no nos estorbáis, ni nosotros os molestaremos para nada. Si no os queréis quedar aquí, os podeis ir aquí al Fogueral de l'Horta (a 1 km aproximadament), os vais. Pero no se os ocurra ir ni a Fredes ni a la Sénia a decir lo que os ha pasado con

"Tu no digues res, xiqueta, nosaltres som persones com vosaltres, el que passa és que hem d'anar així pel món i demanar menjar."

nosotros. Ahora, mañana, sí. [...] Para que después no tengas problemas con la Guardia Civil. ¡Pero mañana!" I la caldereta on estava al foc, les mantes a l'esquena, la motxilla a l'esquena, la caldereta aixins sense treure lo de dins, i cap amunt a dormir els dos al Fogueral de l'Horta, una cova molt arreceradeta. Vam dormir allí i ensondemà vam pujar aquí a Fredes. Vam dir: esta nit mos ha passat això."

Anècdota d'Amparo Salom

Amparo Salom, de ben menuda, va poder veure un grup de maquis. Ella estava al mas amb la seua germana i el seu cunyat quan van arribar els maquis per demanar menjar. Un d'ells es va dirigir cap a ella i li va dir:

"Tu no digues res, xiqueta,

nosaltres som persones com vosaltres, el que passa és que hem d'anar així pel món i demanar menjar". Amb aquest exemple, es pot observar com s'excusaven els maquis dels seus fets, argumentant que no els quedava cap altra sortida.

Les informacions sobre la Pastora

Molts dels entrevistats van poder conèixer la Pastora, al període en què vivia al mas de la Pobla de Benifassà i encara no s'havia integrat a la guerrilla. Cal destacar que la descriuen tots com una persona molt amable i entregada amb els xiquets, que mai va tenir problemes. Juanita la va poder conèixer:

"A mi m'agafava a la falda moltes vegades i me donava *caramelos*. I en lo meu home venien al poble, i sempre s'ajuntava en los homes ella, i cantaven, prenién el cafè, jugaven a les cartes... I com eren joves, ella se'ls posava a l'esquena i corrien! A la Pobla no es van portar mai malament. I al mas en què va estar de pastora no va donar mai a parlar."

El senyor Vicent també va tenir l'oportunitat de conèixer la Pastora abans de formar part de l'AGLA³. Un dia que el seu pare i oncle carregaven la mula, va passar la Pastora, i, en veure que entre tots dos no podien pujar el sac, els va voler ajudar. Els dos homes van veure com ella, tota sola, pujava el sac gairebé sense cap esforç. Amb aquesta escena, es mostra la força que tenia la Pastora, comparable amb la de dos homes.

Però, a més, Vicent va poder parlar amb Florencio després de sortir de la presó. Aquest li va comentar: "Creu-t'ho o no t'ho cregues. M'he vist en tots els *apuros* del món, però jo no he matat directament a ningú. He vist matar, he hagut de seguir la corrent,

3 Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón

“Tot apunta que molts dels rumors i mites que s’explicaven de la Pastora no eren certs.”

---

he hagut de fer... Però, jo directament, no he matat mai a ningú”.

Per tant, amb aquestes experiències que van tenir els entrevistats amb la Pastora, demostren que era una gran persona que es portava molt bé amb els xiquets i que tenia la força d’un home. Ara bé, el camí que va haver d’escollir va fer que algunes vegades actués de manera incorrecta. Tot apunta que molts dels rumors i mites que s’explicaven de la Pastora no eren certs.

Conclusions

En relació als objectius definits en un principi, he arribat a varies conclusions.

Des del punt de vista històric i humà, es pot afirmar que el fenomen dels maquis és molt important en la zona central dels Països Catalans. Va allargar el conflicte de la Guerra Civil durant un bon grapat d’anys, com molt bé manifesten els informants. D’altra banda, va ser un dels factors de despoblament de la zona de la Tinença i dels Ports de Morella, entre els anys 40 i 60, perquè els masovers, davant dels maldecaps que causaven els enfrontaments dels maquis i la Guàrdia Civil, van marxar cap als pobles més propers.

De tota manera, aquest fenomen dels maquis també és molt important perquè es manté viu en la memòria i en la tradició oral. Això és extensible a d’altres territoris de la resta de Catalunya, València o Aragó. Podem dir que són un mite que ha passat a formar part de l’imaginari popular dels territoris on el fenomen es va fer present.

Les entrevistes, sens dubte, són les que s’ajusten més a la realitat, ja que són el testimoni dels que ho han viscut de primera mà. Com que d’aquest tema en concret, però, s’intentava parlar sempre el mínim i era amagat a la població, en molts aspectes ha estat distorsionat i manipulat. Un clar exemple és la imatge de la Pastora. Des de l’exterior, era tractada com una criminal en sèrie, mentre que qui va poder conèixer-la, i tots hi coincideixen, la descriuen com una bona persona, que sempre s’havia portat bé amb tothom, tot i que, a causa de la seua situació, havia actuat de manera més violenta en els casos extrems i assalts amb la guerrilla.

Gràcies a les fonts primàries, puc extreure també que els contemporanis van viure una època molt dura, plena de desconfiança i incertesa, ja que podien tenir conseqüències negatives, tant si ajudaven els maquis com si ajudaven la Guàrdia Civil. Davant la pregunta de saber qui realment era el “personatge dolent” en la vida real, queda

reflectit que la Guàrdia Civil, ja que abusaven de la població sense donar res a canvi. Però sobre els maquis, pensen que van ser persones portades per les circumstàncies i repressions del moment, a més d’estar manipulats per alts governants. En general, els informants coincideixen amb l’opinió que no tots els seus actes van ser correctes, però no són excessivament durs a l’hora de jutjar-los.

Aquesta qüestió és prou present entre les generacions més grans a conseqüència de les seues vivències personals. El record és molt més directe i vivencial que el d’altres temes com el dels carlistes, del qual no es parla tant perquè es troba més llunyà en el temps, però que també es va viure molt intensament en aquesta zona al seu moment. En el cas dels maquis, no hi ha ningú de més de quaranta anys, amb ascendents al territori, que no conegui qui eren i alguna de les històries relacionades amb ells.

En canvi, tal com ja havia justificat en la motivació del meu treball de recerca, del qual aquest article és un resum, penso que les generacions més joves no ho tenen tan present. A partir d’ara, que el tema ha deixat de ser tabú perquè han mort les persones directament implicades i les ferides s’han anat cicatritzant, potser hi haurà un coneixement més generalitzat del fenomen. Tot i això, encara hi ha gent, sobretot els més grans, que tenen neguit de parlar d’aquest tema i que no han volgut participar al treball, la qual cosa hauria sigut més enriquidora. Aquest pot ser un dels motius pels quals els joves encara coneixen poc el tema. En aquest sentit, seria bo que cadascú pogués explicar la seua experiència o la de la seua família, perquè la varietat d’opinions dóna, en definitiva, una visió més àmplia dels fets. Sobre el desconeixement de les generacions més joves, un segon motiu pot ser el canvi de costums en la transmissió de coneixement en el si de les famílies. L’entrada dels mitjans de comunicació de masses a les llars ha limitat les converses entre generacions, que molt sovint eren un mecanisme important de transmissió de coneixement del passat familiar o del territori.

Crec, doncs, que seria força interessant mantenir viva la memòria històrica al voltant d’aquesta situació per mitjà de publicacions divulgatives, itineraris, xerrades a les escoles, documentals... Espero, aleshores, que el meu treball pugui contribuir a aquest tipus d’iniciativa. Si ajudo a aconseguir que els maquis no siguin vençuts per tercer cop a causa de l’oblit, em sentiré satisfeta. Els seus ideals i l’esforç de resistència, així com el patiment que moltes de les històries deixen entreveure, haurien d’ajudar a defensar la llibertat d’opinió i els valors democràtics de la societat. Analitzar allò que no van fer correctament, a més, ens pot ajudar a tots a reflexionar sobre les reaccions de la gent davant de situacions extremes.

“Si ajudo a aconseguir que els maquis no siguin vençuts per tercer cop a causa de l’oblit, em sentiré satisfeta.”

En conclusió, el treball de recerca realitzat m’ha aportat informació sobre un fenomen històric molt lligat al territori on visc i que, per a mi, havia estat molt desconegut fins ara. A més, m’ha resultat molt emotiu fer entrevistes a les persones vinculades amb tot aquest tema, poder visitar els escenaris on van viure i es va desenvolupar el món dels maquis... M’ha obert els ulls sobre un temps i unes persones que van defensar uns ideals quan, vist des del present, ja no tenia gaire sentit fer-ho. Els seus actes, tanmateix, han arribat als nostres dies i ens han ajudat a entendre un temps aparentment molt controlat, però, en realitat molt convuls, com era el del primer franquisme.

Agraïments

Per finalitzar aquest resum m’agradaria donar les gràcies a totes aquelles persones que m’han ajudat a realitzar el treball i que han aportat el seu gra d’arena. Així, a la meva tutora M. Àngels López per tot el temps que ha dedicat, a Viqui Almuni per guiar-me en tot l’apartat històric, a José Tamarit per presentar-me alguns testimonis, a Jordan Giner, Xavi Bel i Joaquim Simó per aportar les seues fotografies. També a tots els entrevistats per col·laborar en les entrevistes i compartir part de les seues vivències personals, al meu pare per acompanyar-me en les excursions i xerrades sobre els maquis i a la meua mare pel seu suport.

Bibliografia

- ARASA, D. (2004). *La invasión de los maquis*. Barcelona: Grupo Editorial Norma. ISBN 84-96326-11-X
- CALVO, J. (2009). *La Pastora. Del monte al mito*. Vinaròs: Antinea. ISBN 978-84-96331-61-7
- CREUS, J. (2004). “Guerrilleres!”. *Sàpiens*, núm. 23, p. 22-31.
- GIMÉNEZ BARTLETT, A. (2011). *Donde nadie te encuentre*. Barcelona: Ediciones Destino. ISBN 978-84-233-4410-9
- GRACIA, O. (2011). “‘La Pastora’, el maqui hermafrodita”. *Sàpiens*, núm. 103, p. 52-57.
- SÁNCHEZ AGUSTÍ, F. (1999). *Maquis a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors. ISBN 84-7935-612-X
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (2003). *Maquis, el puño que golpeó el franquismo*. Barcelona: Flor del Viento. ISBN 84-89644-83-7
- RODRÍGUEZ, E. (2005). *Maquis*. Valls: Cossetània Edicions. ISBN 84-9791-109-1
- ROVIRA CLIMENT, J. J. (2010). *Històries de maquis als Ports de Morella*. Tortosa: Editorial Cinctores Club ISBN 94-95967-38-3
- SEGARRA, F. (2009). *Los maquis en el Maestrazgo*. Vinaròs: Editorial Antinea. ISBN 978-84-96331-63-1